

Petra Kleindienst

Pomen človekovega dostojanstva v delih Giovannijsa Pica della Mirandola

Ključne besede: človekovo dostojanstvo, človek, renesansa, Giovanni Pico della Mirandola, Giannozzo Manetti

DOI: 10.4312/ars.13.1.285-301

1 Uvod

Koncept človekovega dostojanstva ima dolgo zgodovino. Pomen statusa, položaja oziroma družbenega razreda v antični Grčiji in Rimu, krščanski srednjeveški duh, renesančno prebujanje, razsvetljenstvo s filozofijo Immanuela Kanta – vsi ti vplivi so vodili k moderni predstavi o človekovem dostojanstvu, ki je odvrгла vse hierarhične elemente (Brennan, Lo, 2007). Danes stremimo k ideji inherentne, univerzalne vrednosti človeškega bitja, ki zagotavlja enako človekovo dostojanstvo vsakemu posamezniku. Politika zahodne družbe je bila namreč predmet postopne liberalizacije, ki je navsezadnje vodila do demokratizacije in zagotavljanja polnega obsega enakih pravic vsem državljanom (Donnelly, 2013).

Kot pojasnjuje Rosen (2012), historični fenomeni le redko izvirajo iz enega vira, in prav tako je tudi v primeru dostojanstva. Poznavanje različnih oblik dostojanstva, ki so se pojavljale v različnih zgodovinskih obdobjih, prispeva k boljšemu razumevanju, kako se ta koncept izraža v današnjem času. V članku prikažemo glavne vidike človekovega dostojanstva, ki so prevladovali v obdobju renesanse. Preučevanje tega obdobja je v povezavi s človekovim dostojanstvom relevantno, saj je renesansa pomen človeka ne samo povzdignila, ampak ga je skozi poglede nekaterih renesančnih mislecev celo pobožanstvila ter postavila ob bok Bogu in angelom. Zato članek odgovarja na vprašanje, kako je, glede na prevladujočo miselnost o odličnosti človeka v času renesanse, to obdobje vplivalo na razvoj koncepta človekovega dostojanstva.

Za odgovor na zastavljeno raziskovalno vprašanje članek najprej predstavi sodobni pomen človekovega dostojanstva. Pri tem nakazuje na nedavno literaturo, ki sodobno paradigmo človekovega dostojanstva razlaga v nekoliko drugačni perspektivi, kot je bilo značilno za predhodna obdobja. Ta literatura namreč kaže, da se je s sprejetjem mednarodnih dokumentov o človekovih pravicah, ki nakazujejo inherentnost človekovega dostojanstva, začelo novo obdobje v razvoju tega koncepta.

Članek tako človekovo dostojanstvo prikaže kot koncept, sestavljen iz izvirnega in realiziranega dostojanstva. Razlaga koncepta človekovega dostojanstva je relevantna, saj ga pogosto označujemo kot nejasen in dvoumen koncept (Macklin, 2003; Bagaric, Allan, 2006; Pinker, 2008). Namen razlage tega teoretičnega koncepta je tako predvsem zagotoviti njegovo aplikativnost ter na tej podlagi omogočiti njegovo interpretiranje in razumevanje v luči različnih zgodovinskih obdobj. Članek analizira razumevanje človekovega dostojanstva v renesančnem obdobju, pri čemer se opira predvsem na misleca Giovannijsa Pica della Mirandola. Pri interpretaciji renesančnega razvoja miselnosti o človekovem dostojanstvu se na določenih mestih opre tudi na miselnost Giannozza Manettija. Cilj članka je ugotoviti, ali je v renesančnih zgodovinskih virih, ki obravnavajo človekovo dostojanstvo (natančneje, v delih Giovannijsa Pica della Mirandola), že mogoče zaznati korenine teoretičnega koncepta človekovega dostojanstva v smislu, kot ga razumemo in razlagamo danes. Za širši vpogled v dela Giovannijsa Pica della Mirandola članek na kratko prikaže tudi pomen italijanske renesanse in njene temeljne značilnosti, s poudarkom na obdobju zgodnje renesanse.

2 Človekovo dostojanstvo

Koncept človekovega dostojanstva je nujno treba obravnavati v luči njegovih temeljnih dimenzij, izvirnega in realiziranega dostojanstva, o čemer pričajo številna nedavna dela (Formosa, Mackenzie, 2014; Kleindienst, 2017; Kleindienst, Tomšič, 2017; Kleindienst, Tomšič, 2018). Na obstoj različnih dimenzij dostojanstva so nekateri (predvsem sodobni) avtorji že začeli opozarjati, pa čeprav ti dimenziji pogosto različno poimenujejo in interpretirajo, na primer Kateb (2011); Formosa, Mackenzie (2014); Neuhäuser, Stoecker (2014); Baertschi (2014); Sulmasy (2008); Sensen (2011). V nadaljevanju bomo poskušali orisati obe omenjeni dimenziji, saj morata biti deležni poglobljene razlage, tako da bo lahko koncept človekovega dostojanstva na njuni podlagi čim bolj aplikativen za analizo njegovega razumevanja v obdobju renesanse.

Izvorno dostojanstvo, prva dimenzija človekovega dostojanstva, implicira spoštovanja vreden status¹ človeka oziroma status človekove absolutne notranje vrednosti. Označuje dimenzijo človekovega dostojanstva, ki človeku pripada zgolj na podlagi dejstva, da ga umeščamo v skupino bitij človeške vrste. Izvira iz človekove narave kot take in človeška bitja razlikuje od pripadnikov drugih vrst. Je torej neke vrste metafizičen element,² ki je neločljivo povezan s človekom ter kot tak obstaja v vsakem času in prostoru (torej je univerzalen) (Kleindienst, Tomšič, 2018). Izvorno dostojanstvo je pomensko blizu Cohnovemu razumevanju človekovega dostojanstva:

1 Za razlago »statusa« gl.: Formosa, Mackenzie (2014).

2 Ta izraz uporablja Sensen (2011), ki človekovo dostojanstvo opisuje kot metafizično lastnost.

dostojanstvo je povezano z izjemnim položajem človeka v naravi in s sinonimom za vrednost človeka, ki predstavlja inherentno odličnost človeka, po čemer se ta razlikuje od drugih živih bitij (Cohn, 1983). Skladno s Kantom lahko rečemo, da je človek zato oplemeniten pred vsemi drugimi stvaritvami (Kant, 2002 [1785]).

Upoštevajoč dejstvo, da so vsi ljudje obdarjeni z izvornim dostojanstvom, ker so človeška bitja, sklepamo, da prav izvorno dostojanstvo predstavlja bistvo človeka. Rečemo lahko, da izvorno dostojanstvo konstituira človeško bitje, zato ga označujemo kot konstitutivni element človeka oziroma osebne identitete (Kleindienst, Tomšič, 2018). Neločljivost tega elementa od pripadnika človeške vrste človeka dela izjemnega in mu daje posebno vrednost. Izvorno dostojanstvo gre tako z roko v roki z nekaterimi Kantovimi označevanji dostojanstva kot notranje, brezpogojne in neprimerljive vrednosti. Če ima posameznik človekovo dostojanstvo, ga po Kantu ni mogoče cenovno ovrednotiti in ne priznava nobenega ekvivalenta (Kant, 2002 [1785]). Izvorno dostojanstvo se neizogibno povezuje s položajem oziroma statusom človeka. Ta človeku omogoča, da nasproti sočloveku postavlja zahtevo po spoštovanju ter spoštljivem ravnanju in obnašanju. Z drugimi besedami, takšen položaj človeku prinaša izhodiščno možnost, da od drugih ljudi zahteva, da z njim ravnajo v skladu z vrlino človečnosti. Iz tega veje nujnost spoštovanja prav vsakega človeškega bitja, in to zgolj zaradi obstoja njegovega izvernega dostojanstva (Kleindienst, Tomšič, 2018).

Razlago izvernega dostojanstva nadgrajujemo z značilnostmi, ki jih navajata Formosa in Mackenzie (2014), ko govorita o statusu dostojanstva: to je stalno, stabilno dostojanstvo, ki nima različnih stopenj. Človek ga preprosto nosi v sebi, pri čemer njegov obseg ni merljiv; vsakemu človeku pripada v povsem enakem obsegu: v obsegu, ki človeka dela izjemnega in odličnega. Biti človek zato pomeni biti nosilec izvernega dostojanstva, kar pomeni, da je neodtujljiva človečnost tista, ki posamezniku prinaša spoštovanje (Kleindienst, Tomšič, 2018).

Poglejmo, kdaj lahko govorimo o realiziranem dostojanstvu. Realizirano dostojanstvo je dimenzija človekovega dostojanstva, ki nam pove, kolikšen obseg človekovega dostojanstva je uresničen/realiziran v primeru določenega posameznika. To pomeni, da ni nujno, da vsako človeško bitje, determinirano z izvornim dostojanstvom, sočasno uživa tudi realizirano dostojanstvo.³ V nasprotju z izvornim je namreč realizirano dostojanstvo nestalno in nestabilno (lahko je samo začasno). Lahko ima različne stopnje, kar pomeni, da ima določena oseba večji ali manjši obseg realiziranega dostojanstva kot sočlovek (Formosa, Mackenzie, 2014). Ko rečemo, da je kdo izgubil svoje dostojanstvo, govorimo o realiziranem dostojanstvu. Podobno se tudi dostojanstveno vedenje nanaša na realizirano dostojanstvo in označuje

3 Formosa in Mackenzie (2014) ugotavljata, da razkorak med izvornim in realiziranim dostojanstvom, na primer pri revščini oziroma deprivaciji, implicira nepravilnost.

obnašanje, ustrezno statusu subjekta, ki je obdarjen z izvornim dostojanstvom (Sensen, 2011; gl. tudi: Kleindienst, Tomšič, 2018).

Stopnja realiziranega dostojanstva v skladu z našim konceptom sestoji iz dveh elementov, neizogibno potrebnih za formiranje popolnega, celotnega obsega realiziranega dostojanstva. To sta:

- posameznikov odnos do samega sebe oziroma svojega življenja (samospoštovanje) in
- posameznikov odnos do soljudi oziroma njihovega življenja (in obratno).

Realizirano dostojanstvo se torej kaže v človekovem odnosu do sebe in drugih ljudi oziroma v samospoštovanju in spoštovanju sočloveka. Lahko bi rekli, da je raven realiziranega dostojanstva manifestacija našega odnosa do samih sebe in soljudi. Realizirano dostojanstvo v Kantovem jeziku nakazuje prepoved instrumentalizacije in zahteva ravnanje v skladu s kategoričnim imperativom. Realizirano dostojanstvo je tisto, ki ga ljudje lahko zaznajo in občutijo v stiku s samim seboj in soljudmi. Tesno je povezano tudi s spiritualnim kapitalom (Golob, Kristovič, Makarovič, 2014) ter socialno-kulturnim in političnim kontekstom, v katerem posameznik živi (Golob, Makarovič, 2018; Raspor, Divjak, 2017; Rončević, Makarovič, 2010; Adam, Makarovič, Rončević, Tomšič, 2005; Tomšič, 2017).

M. Lebech (2004) govori o tem, da človekovo dostojanstvo kot univerzalno stanje, ki se odraža v najvišji vrednosti človeških bitij, samo po sebi nima in ne more imeti zgodovine, saj nima niti krajevnih niti časovnih omejitev v svojem zgodovinskem razvoju. Takšne navedbe se nanašajo na izvorno dostojanstvo (ne pa tudi na realizirano dostojanstvo), ki ljudem pripada že od samega začetka njihovega obstoja, in sicer zato, ker pripadajo človeški vrsti. Izvorno dostojanstvo bomo zato označili kot univerzalni status, ki se mu ni mogoče odpovedati, niti ga ni mogoče izgubiti ali njegov obstoj omejiti na določeno območje. Čeprav izvorno dostojanstvo kot univerzalni status nima zgodovine, se lahko strinjamo z M. Lebech, da ima zgodovino ideja o človekovem dostojanstvu. Ta ideja se nanaša predvsem na priznanje človekovega dostojanstva oziroma potrditev ljudi in mednarodne skupnosti, da dostojanstvo pripada vsem človeškim bitjem (Lebech, 2004). Ugotovimo lahko, da se opisana ideja ne nanaša več na izvorno dostojanstvo, vendar v tem primeru govorimo že o realiziranem dostojanstvu. Namen priznanja ideje o obstoju človekovega dostojanstva je namreč prav maksimizacija realiziranega dostojanstva.

Pri tem gre izpostaviti, da je bila zgoraj opisana dvodimenzionalnost človekovega dostojanstva nakazana že pri nekaterih pomembnih piscih v različnih zgodovinskih obdobjih zahodnoevropskih družb. Eden izmed najzgodnejših takšnih piscev je Cicero, pri katerem M. Lebech (2009) identificira dve značilnosti (dva smisla) dostojanstva, s

katerima je narava obdarila človeka – univerzalno in posebno (posamezno) značilnost. Univerzalna značilnost označuje splošni značaj človeškega bitja, katerega središče je obdarjenost z razumom. Zaradi razuma ima človek superioren položaj nad živalmi in je sposoben obvladati svoje strasti. Druga, tako imenovana posebna (posamezna) značilnost dostojanstva je pripisana posameznikom in se kaže v njihovih dolžnostih, ki izhajajo iz prve značilnosti, torej iz dejstva, da so človeška bitja obdarjena z razumom (gl. tudi: Cicero, 1913, I/107). Določene zametke dvodimenzionalnega koncepta človekovega dostojanstva lahko zaznamo tudi v srednjeveški literaturi. Kot navaja Miguel (2002), je bila ideja človekovega dostojanstva od 5. stoletja dalje prežeta s krščanstvom in teleološkimi prvinami (začetki z Leonom Velikim). Pozneje je Tomaž Akvinski k bolj sekularni percepciji človekovega dostojanstva prispeval z upoštevanjem ideje, da je utemeljeno na racionalni naravi človeka (ibid.). Kot implicira Rosen (2012), ima za Akvinskega dostojanstvo posebno intrinzično vrednost oziroma je nekaj precej abstraktnega: tu lahko prepoznamo izvorno dostojanstvo. Poleg tega pa je, za razliko od Leona Velikega, po Akvinskem človekovo dostojanstvo mogoče pridobiti, tvegati ali celo izgubiti, na primer ko grešimo: tu lahko prepoznamo realizirano dostojanstvo. Kakorkoli, dvodimenzionalnost človekovega dostojanstva je bila pri nekaterih piscih bližje in pri drugih bolj oddaljena od sodobnega razumevanja dveh dimenzij človekovega dostojanstva. Zagotovo pa je ideja človekovega dostojanstva in njegovih temeljnih dimenzij močno stopila v ospredje v obdobju renesanse, in sicer predvsem kot posledica povzdigovanja odličnosti človeka in njegove narave. Nadaljnja poglavja tega članka so zato namenjena predvsem analizi renesančnih korenin dvodimenzionalnega koncepta človekovega dostojanstva.

3 Italijanska renesansa

Obdobje renesanse je z novo interpretacijo antike dalo prednost antropocentričnemu nazoru in v senco postavilo ideje, značilne za krščansko srednjeveško razmišljanje. V ospredje se je prebilo obujanje antične estetike, čutnega zaznavanja (senzualizma) in individualizma (Kleindienst, Tomšič, 2018). Zaznamovalo jo je navdušenje nad antično preteklostjo oziroma čaščenje izginulega antičnega sveta (Luthar in dr., 2016), pri čemer je renesansa v središče postavljala človeka in njegove življenjske dileme. »Tako kot v drugih zahodnoevropskih državah smo bili tudi v Italiji v času renesanse priča odkrivanju antične kulture« (Milza, 2012). Kot navaja Murray (2014), se je Italija v tistem času od preostale Evrope razlikovala v več pogledih: v političnem smislu se je kot njena posebnost kazala predvsem prisotnost Rima in neodvisnih mestnih držav, v jezikovnem smislu pa jo je zaznamovala močna povezanost z latinščino. Burke (2004) navaja, da je Italija odigrala pomembno vlogo pri širjenju antičnih idej in oblik iz Firenc, Rima,

Benetk, Milana in drugih delov Italije v Evropo (na primer v Nemčijo, Francijo, na Nizozemsko itd.). Do tega je prihajalo tudi zaradi vedno pogostejših stikov Italije z drugimi deli Evrope, na primer zaradi italijanskih učenjakov, ki so obiskovali številna evropska mesta, pa tudi zaradi tujcev, ki so vse pogosteje obiskovali Italijo (ibid.). Firenze so kot neodvisna republika v tistem času postale nekakšno renesančno kulturno središče Evrope, kar jim je uspelo predvsem s pomočjo bogatih Firenčanov, ki so podpirali izobražence in umetnike. Ob koncu 13. stoletja se je tako v Italiji pojavila nova vrsta izobražencev, učenjakov in umetnikov, ki so z eno nogo stali še v srednjem veku, z drugo pa že na pragu novega veka; ki so z enim očesom še zrlji v božjo državo, po drugi strani pa so se že ozirali za človekovim svetom (Milza, 2012). S svojimi humanističnimi vsebinami je namreč renesansa povzdignila pojem »*humanitas*«, v povezavi s svobodo, brezmejnimi ustvarjalnimi možnostmi razuma in dostojanstvom človeške osebe (Škamperle, 1997). Še več, renesansa je individualni jaz tako povzdignila, da je človeka tako rekoč »pobožanstvila« oziroma postavila na angelsko raven (id., 47; gl. tudi: Kleindienst, Tomšič, 2018). V ospredju se je znašel človek s svojimi čustvi, hrepenenji, veličino in slabostmi (Milza, 2012). Renesansa je tako prispevala k začetku oddaljevanja od srednjeveške katoliške misli ter k naraščajočemu poudarjanju vrednosti in odličnosti človeka. Zato jo lahko razumemo kot prvi korak proti liberalnemu sekularizmu, ker se je začela osvobajati oklepa religijske avtoritete (Seidentop, 2014).

Kljub temu gre poudariti, da je bilo 14. stoletje zaradi vpliva srednjega veka v Italiji še vedno zelo religiozno (Milza, 2012); zgodnja italijanska renesansa (1300–1490) je tako v marsikaterem pogledu (na primer v navezavi na gotsko umetnost, sholastiko in viteštvo) ponekod še vedno sobivala s poznosrednjeveško Evropo (Burke, 2004). Kljub prisotnosti poznosrednjeveških elementov pa so ti elementi v obdobju renesanse začeli tekmovali z alternativnimi slogi in vrednotami, ki so izvirali predvsem iz antike. Takšen razvoj je bil še posebej značilen za Italijo (ibid.). Pri tem gre izpostaviti, da je bila renesansa v različnih zahodnoevropskih okoljih zelo različna, prav tako je bila za ta okolja značilna različna mera prisotnosti srednjeveških vplivov. Geografsko gledano so opazne razlike nastajale predvsem med italijansko in t. i. severno renesanso. Za slednjo je bil značilen nekoliko dolgotrajnejši vpliv srednjeveške gotske umetnosti in arhitekture kot v Italiji. Prav tako je severna renesansa, z izrazitejšim poudarjanjem povezave z Rimom in Grčijo, ohranjala bolj religiozen pridih v primerjavi z italijansko renesanso, ki jo je prežemal bolj sekularen pristop. Seveda gre pri tem izpostaviti, da so tudi v državah severne renesanse obstajale razlike. Prav tako opisanih razlik med italijansko in severno renesanso ne gre razumeti tako, da severna renesansa ni bila deležna nikakršnih večjih sprememb, saj je v številnih perspektivah hitro stopila v korak z italijanskim renesančnim razvojem.

Kljub različni prisotnosti srednjeveških elementov v različnih okoljih v obdobju renesanse lahko trdimo, da je še posebej italijanska renesansa, za katero so bili značilni močni humanistični elementi, prinesla opazno spremembo v navezavi na človekovo dostojanstvo. Na koncept človekovega dostojanstva je namreč vrgla novo luč.

4 Renesansa in človekovo dostojanstvo

Nekateri avtorji (Donnelly, 2013) renesančne humaniste in njihove ideje označujejo kot nekakšne predhodnike sodobnih predstav o človekovem dostojanstvu. Eden prvih mislecev, ki se je ukvarjal s človekovim dostojanstvom, je bil Giannozzo Manetti. V tem kontekstu je predstavljal novo dobo, ki se je znatno razlikovala od srednjeveške (Miguel, 2002). Manettijev tekst *O človekovem dostojanstvu in odličnosti* (gl.: Manetti, 1990 [1453]) implicira, da dostojanstvo človeku dovoljuje zasesti najvišji položaj v stvarstvu, da je vsak človek rojen s posebno vrednostjo in da je zato dostojanstvo enako podeljeno vsem človeškim bitjem (Miguel, 2002).⁴ Manettija so močno navdihovala Ciceronova dela. Pri Ciceru namreč lahko, kot izhaja iz prejšnjih poglavij, že zaznamo zametke dvodimenzionalnega koncepta človekovega dostojanstva. Zato je analiziranje pomena izvirne in realizirane dimenzije v renesančnem času še posebej relevantno, saj je Manetti z naslanjanjem na Ciceronova dela v marsikaterem pogledu obudil relevantnost dvodimenzionalnosti človekovega dostojanstva. Prav v renesančnem obdobju je pomen človeka, njegove vrednosti in njegovega bistva močno stopil v ospredje, posledično pa so nastala tudi številna dela o pomenu človekovega dostojanstva.

S človekovim dostojanstvom se je v času renesanse ukvarjal tudi Giovanni Pico della Mirandola, grof Mirandolski, italijanski renesančni filozof. Bil je nadarjen mladi plemič iz Modene, po rodu pripadnik fevdalnega plemstva, ki ga je pot peljala do Bologne in nato preko drugih italijanskih univerz vse do Francije (Milza, 2012). Pico della Mirandola je podobno kot drugi renesančni humanisti poskušal opisati razmerje človeka do božanskosti. Z vidika človekovega dostojanstva gre izpostaviti predvsem njegovo delo *O človekovem dostojanstvu* (*De hominis dignitate*, angleški prevod: *Oration on the Dignity of Man*) iz leta 1486, ki ga pogosto imenujemo tudi manifest renesančnega humanizma. To delo označujemo kot domnevno najbolj antološki tekst renesančne filozofije (Dougherty, 2007) in je ključno za samorazumevanje človeških bitij v modernem svetu (Rosen, 2012). Delo *De hominis dignitate* je bilo sicer prvotno mišljeno le kot predgovor k Picovim *900 tezam* (Farmer, 1998 [Pico, 1486]), ki pripeljejo k sklepu, da resnico vsebuje samo krščanstvo, ki ga Pico obravnava kot

4 Miguel (2002) navaja, da Giannozzo Manetti včasih celo do skrajnosti povečuje človeka, na primer ko trdi, da je Bog podoba človeka (in ne da je človek narejen po božji podobi).

končni zbir najboljših elementov poprejšnjih oblik mišljenja (Milza, 2012). Takšno sporočilo nakazuje na Picov sinkretizem, ki obravnava tako grško filozofijo in zoroastrizem kot tudi koransko teologijo in izročilo hebrejske kabale (ibid.). V želji, da bi teologe in filozofe privedel k spravi med različnimi religijami in filozofijami, je Pico della Mirandola želel organizirati zbor, na katerem bi v javni razpravi predstavil omenjene teze. Do tega ni nikoli prišlo, saj so njegove teze označili kot krivoverske, zbor pa je bil odpovedan.

S povzdigovanjem človeškosti Pico della Mirandola v delu *De hominis dignitate* ponuja etično izhodišče za preučevanje človekovega dostojanstva (Kleindienst, Tomšič, 2018). Za razliko od Manettija, ki trdi, da dostojanstvo izhaja iz človekove odličnosti, Pico dostojanstvo vidi tudi v človekovi svobodi, da takšno odličnost pridobi (Lewis, 2007). Poudarja pomembnost človekovega spoznavanja samega sebe in narave okoli njega ter človeka opredeljuje kot vezni člen narave (Pico della Mirandola, 1997 [1485]). V tem smislu je človeško bitje izhodišče in cilj božjega stvarstva. Pico della Mirandola tako človekovo dostojanstvo vidi v človekovi svobodi, da svojo usodo in bistvo ustvarja sam. Lahko se »izjalovi v nižjo vegetalno ali animalno naravo« ali pa »dušo povzdigne na angelsko in božansko raven« (Škamperle, 1997, 50). S ciljem povzdigovanja duše Pico della Mirandola človeka spodbuja, da zatre »togatnost in napadalnost leva v sebi« (Pico della Mirandola, 1997 [1485], 13); spodbuja ga torej, da se zadržuje glede svojih strastnih nagibov in obvladuje bes leva v sebi. Ko Pico della Mirandola človeka poskuša motivirati, da doseže dostojanstvo na božanski ravni, človeka dejansko povzdigne na raven božanskih stvaritev ter postavi ob bok Bogu in angelom.

Milza (2012) trdi, da Pico della Mirandola ne gre označevati kot nasprotnika srednjeveške misli; pogosto je namreč uporabljal analogijo med človeškim mikrokozmosom in vesoljem, rad se je opiral na Tomaža Akvinskega in ni bil novoplatonik v pravem pomenu besede. Kljub temu so se njegovi nazori v 900 tezah rimski kuriji zdeli dovolj sumljivi, da je bil preganjan zaradi krivoverstva (ibid.). Papež Inocenc VIII. je na podlagi pobud nekaterih teologov dal ustanoviti posebno komisijo, ki je 13 od 900 tez označila kot krivoverske oziroma vprašljivo ortodoksne (Edelheit, 2008). Zato se je Pico zatekel v Francijo, kjer je bil nekaj časa v ječi, svojih tez pa po izpustitvi ni imel več priložnosti zagovarjati (Milza, 2012).

Veliko število študij in interpretacij del Pica della Mirandola je vodilo v zelo različne presoje njihove vrednosti. V 20. stoletju so se pojavili avtorji, ki so trdili, da je bila relevantnost misli Pica della Mirandola v preteklosti pogosto precenjena (npr.: Thorndike, 1934). Kljub temu, kot nakazuje Dougherty (2007), ne gre prezreti, da je Pico della Mirandola pritegnil pozornost številnih evropskih intelektualcev (kot so Desiderius Erasmus, Niccolò Machiavelli, Johannes Kepler, Pierre Gassendi

in Voltaire). Nesporno je, da je bil Pico della Mirandola navdih številnim vodilnim figuram tedanjega časa (Dougherty, 2007). Med drugim je navdihoval pomembne osebnosti, kot so Thomas More, John Donne, John Milton in William Shakespeare.

Picovo opisovanje človekovih možnosti oblikovanja samega sebe lahko razumemo kot spodbujanje k moralnosti in etičnemu ravnanju. Pri tem se pojavlja vprašanje, kam ta avtor uvršča človekovo dostojanstvo: (1) ali dostojanstvo človeku omogoča, da svobodno ustvarja svoje življenje?, (2) ali pa je morda dostojanstvo posledica svobodnega oblikovanja človekovega življenja, torej posledica človekovega dvigovanja (člaščenja) samega sebe na način, da se znebi vse nečistosti znotraj sebe?

Druga možnost bi pomenila, da dostojanstvo ni podlaga za svobodno ustvarjanje samega sebe, temveč je šele rezultat človekove svobode in njegovega oblikovanja. Če je ta interpretacija prava, je Pico della Mirandola s tem meril le na dimenzijo realiziranega dostojanstva, medtem ko je druga dimenzija koncepta človekovega dostojanstva (izvorno dostojanstvo) postavljena v ozadje. Ne trdimo, da je takšna interpretacija zagotovo pravilna, naš cilj je le ponuditi nov vpogled v Picova dela. Z opisane perspektive je delo Pica della Mirandola nekoliko nejasno in zamegljeno.

Kakorkoli, v skladu z obstoječimi interpretacijami različnih avtorjev (na primer Milza, 2012) gre sklepati, da je Pico della Mirandola meril na prvo možnost (1). Zato je, upoštevajoč njegovo delo, dostojanstvo statično in ne more biti izgubljeno. Človek je namreč rojen s posebno vrednostjo in dostojanstvo leži v njegovi svobodi, da lahko neomejeno oblikuje samega sebe (Miguel, 2002). S tem ko je Pico človeku pripisal takšno svobodo, ki je bila do takrat pripisana le angelskemu in božjemu svetu, je človeka postavil na raven božanskega. Zato je razumljivo, da je s takšnim pisanjem sprožil negotovost tedanjih teologov in papeža Inocenca VIII., saj je bilo tako intenzivno povzdigovanje človekove svobode v tedanjem času nekaj nenavadnega, predvsem upoštevajoč še vedno razmeroma močan vpliv srednjeveške krščanske miselnosti v obdobju zgodnje renesanse.

Sklep, da je Pico della Mirandola meril na prvo možnost (1), je mogoče izrisati tudi na podlagi družbenih razmer, v katerih je živel. Obsodba njegovih 900 tez jasno kaže, da je bil vpliv cerkve takrat zelo močan, saj je lahko zajezil dela, ki so bila v nasprotju z doktrino krščanske cerkve. Če bi Pico della Mirandola jasno nakazal na drugo možnost (2), tj. da je dostojanstvo zgolj posledica svobodnega oblikovanja človekovega življenja in ne tisto, ki človeku omogoča, da svobodno ustvarja svoje življenje, bi s tem še očitneje izpostavil pomen realiziranega dostojanstva ter s tem moč, svobodo in odličnost človeka. Pri tem pa bi v ozadje postavil izvor človekove svobode in odličnosti oziroma izvorno dostojanstvo, ki ga je doktrina srednjeveške krščanske misli izrazito poudarjala. Zato se zdi, da se je Pico della Mirandola z

nakazovanjem prve možnosti (1), tj. da dostojanstvo človeku omogoča, da svobodno ustvarja svoje življenje in bistvo, poskušal izogniti negativnim odzivom cerkvenih dostojanstvenikov. To ugotovitev potrjuje tudi dejstvo, da na določenih mestih poudarja, da je človeku svobodo njegovega oblikovanja podelil Bog, kar je v resnici paradoksalno, če na drugi strani upoštevamo njegovo trditev, da je človek pri svojem oblikovanju popolnoma svoboden ter zato postavljen ob bok Bogu in angelom. Očitno se je Pico della Mirandola s takšnimi navedbami poskušal izogniti morebitnemu odporu. Kljub temu je bila njegova ideja, da človeka postavi na raven božanskega, v marsikaterem pogledu razumljena kot kontroverzna, še posebej če upoštevamo srednjeveško krščansko miselnost, v skladu s katero je človeško bitje ustvarjeno po božji podobi, zaradi česar mu pritiče posebna vrednost (tj. človekovo dostojanstvo). Pico della Mirandola je torej človeka in njegovo sposobnost stvarjenja samega sebe tako zelo povzdignil, da je v svojih delih celo božje stvarjenje na določenih mestih postavil v ozadje, kar pa je bil predmet katoliških kritik.⁵ Doktrini krščanske cerkve in Pico della Mirandola je bilo skupno, da sta pomen družbenega položaja zapostavila in namesto tega izpostavila duhovno resničnost. Krščanska cerkev pa se od mišljenja Pica della Mirandola razlikuje predvsem v tem, da človeka spodbuja, naj ga pri njegovem delovanju vodi Bog in naj sledi razlagi Svetega pisma, saj se bo s tem izognil vplivu hudiča in pogubnemu življenju. Pico della Mirandola na drugi strani človeka pušča samega in mu hkrati daje moč, da s pomočjo svojih dejanj iz sebe naredi največ, kar je sposoben in željan. Človeka torej ne vodi na določeno življenjsko pot, ampak mu pušča svobodno pot brez smernic; hkrati pa bolj ali manj verjame, da človek ne bo zašel s poti.

Kakorkoli, stališče Pica della Mirandola, da dostojanstvo leži v človekovi svobodi, da sebe oblikuje tako, kot želi, nakazuje na izvorno danost človekovega dostojanstva, ki je ni mogoče odvzeti. Njegovo delo *O človekovem dostojanstvu* danes razumemo kot velik korak v razvoju, ki nas je pripeljal do ideje, da je človekovo dostojanstvo neodtujljivo. Kljub temu pa gre poudariti, da Pico della Mirandola ni ignoriral obstoja realiziranega dostojanstva. V njegovem delu namreč začetna danost človekove svobode pri ustvarjanju samega sebe označuje izvorno dostojanstvo, medtem ko udejanjanje te svobode (tj. človekovo izboljševanje do najboljše možne perfekcije) nakazuje na realizirano dostojanstvo. Pico nakaže, da je od človeka samega odvisno, ali bo dano moč in svobodo ustrezno izkoristil in se povzdignil na višjo raven ali pa bo priložnosti, ki mu jih ponuja svoboda, zapravljal. Pri tem njegovo delo *O človekovem dostojanstvu* daje vtis, da ta renesančni avtor človeku zaupa in verjame, da bo izkoristil naravne danosti ter se oblikoval na najboljši možni način in s tem realiziral svoje dostojanstvo. Opisana

5 Podobno ugotavlja tudi Škamperle, ki navaja, da katoliške kritike renesančnemu humanizmu očitajo pretirano povzdignjenje človeškosti, saj naj bi Bog pri tem prenehal obstajati kot prvi vzrok in končni cilj vsega stvarstva (Škamperle, 1997).

interpretacija Picovih del torej implicira, da je avtor v resnici nakazoval na obstoj obeh dimenzij (izvornega in realiziranega) dostojanstva, pa čeprav njegovo delo morda sprva vzbudi občutek, da govori le o izvornem dostojanstvu. V tem smislu je Picovo pisanje zelo blizu konceptu človekovega dostojanstva, opisanem v drugem poglavju. V skladu s sodobnimi idejami namreč bistvo človeka, tj. izvorno dostojanstvo, človeku omogoča, da se lahko svobodno odloča, razvija in prosto oblikuje svoje življenje. Hkrati je danes močno opazna tudi dimenzija realiziranega dostojanstva.

Nazadnje omenimo še naše opažanje, da lahko pri Picu della Mirandola zaznamo zametke procesa individualizacije, ki je zatem utonil v pozabo in se ponovno razcvetel nekaj stoletij kasneje, dandanes pa smo mu zagotovo priča bolj, kot smo mu bili kadar koli v zgodovini. Pico della Mirandolovo spodbujanje človeka, da ustvarja samega sebe, svoje bistvo in svojo identiteto, je več kot odlična iztočnica za proces individualizacije, na katerega v zvezi s človekovim dostojanstvom opozarja Habermas (2010). Eksistencializem sodobnega človeka, človekovo iskanje smisla, iskanje odgovora na vprašanje, kaj človek sploh je, zasledovanje človekovih ciljev in načrtov – vse to so značilna vprašanja, ki danes prevevajo slehernega posameznika in navdihujejo številne avtorje (npr.: Kristovič, 2014). Habermas (2010) pojasnjuje, da se je zgodovinsko gledano prvotni ideji o univerzalnosti človekovega dostojanstva (tj. ideji o enakem dostojanstvu vseh človeških bitij) pridružila ideja o razvoju osebnosti človeškega bitja, njegovi individualni svobodi, avtonomiji in samoizpopolnjevanju. Današnje pojmovanje človekovega dostojanstva tako združuje dvoje: na eni strani univerzalnost človekovega dostojanstva, na drugi strani pa ohranja edinstvenost človeškega bitja (gl.: Kateb, 2011). To pomeni, da je na eni strani podana ideja o enakem človekovem dostojanstvu vseh človeških bitij, na drugi strani pa je vsak posameznik v okviru te ideje še vedno deležen procesa individualizacije, torej samouresničevanja in zasledovanja svojih ciljev oziroma izpopolnjevanja svoje osebnosti. Kombinacija univerzalnosti človekovega dostojanstva in edinstvenosti človeškega bitja je zelo dobra iztočnica za opogumljanje uporabe človekovega dostojanstva kot dvodimenzionalnega koncepta.

5 Zaključek

Brez opiranja na zgodovino zagotovo ne bi mogli razviti vzorca mišljenja o človekovem dostojanstvu, kakršen se pojavlja v sodobni paradigmi. Vsako zgodovinsko obdobje posebej je prispevalo svoje delčke v mozaiku sodobne paradigme in vplivalo na razumevanje človekovega dostojanstva v dokumentih Združenih narodov in drugih pomembnih aktih o človekovih pravicah. Prav tako je jasno, da sodobna ideja človekovega dostojanstva ni odraz miselnosti teoretikov zgolj enega zgodovinskega obdobja, ampak je vsako obdobje pustilo svoj pečat pri razvoju tega koncepta. Kot

smo videli, se v renesančnem obdobju kažejo zametki razlikovanja med izvornim in realiziranim dostojanstvom, in sicer tako, kot je to razlikovanje interpretirano v sodobni znanstveni literaturi. Pri tem ne gre zanemariti Cicera, ki je zagotovo vplival na razvoj renesančnega dojemanja dvodimenzionalnosti človekovega dostojanstva. Krščanstvo je v srednjem veku človekovo dostojanstvo povežalo z Bogom, kar pa so renesančni avtorji začeli postavljati v ozadje. Renesansa je s poudarjanjem odličnosti človeka in njegove narave vzpostavila idealno okolje za ponoven razmislek o dvodimenzionalnosti človekovega dostojanstva, kar se je odražalo v delih renesančnih avtorjev. To odlično ponazarja delo Pica della Mirandola, ki je bilo obravnavano v tem članku. Pico della Mirandola je izpostavil pomen izvorne dimenzije dostojanstva, ki pa je ne povezuje s stvarjenjem človeka po božji podobi (kot je bilo značilno za srednjeveško krščansko miselnost), temveč s svobodo in odličnostjo človeka. Hkrati Pico della Mirandola nakaže tudi na pomen realiziranega dostojanstva, a v zvezi s tem ostaja zadržan, saj se zdi, da človeku zaupa, da bo realiziral svoje dostojanstvo. Tako Pico della Mirandola odkrito sploh ne spregovori o tem, kaj se zgodi, če človek samega sebe ne oblikuje do najboljše možne perfekcije in tako ne realizira svojega dostojanstva. Kljub temu lahko trdimo, da je nesporno nakazal, da človekovega dostojanstva ne gre obravnavati kot zgolj enodimenzionalni koncept. V renesančnem obdobju so zametki dvodimenzionalnosti človekovega dostojanstva tako prišli v ospredje izraziteje kot v predhodnih zgodovinskih obdobjih, v kasnejših obdobjih pa so ponovno ostali v ozadju, prekrti z drugimi idejami, ki so prevevale tedanji čas. Zato lahko sklenemo, da človekovo dostojanstvo, tako kot ga razumemo danes, tj. z upoštevanjem izvorne in realizirane dimenzije, morda lahko označujemo kot renesančni konstrukt.

S Tomažem Akvinskim smo bili priča začetku sekularizacije ideje človekovega dostojanstva. Ta sekularizacija se je nadaljevala v renesansi, ko sta v povezavi s človekovim dostojanstvom pomembno vlogo odigrala Pico della Mirandola in Giovanni Manetti, vrhunec pa je sekularizacija dosegla z Davidom Humom v 18. stoletju. David Hume, kot navaja Lewis (2007), je namreč zavzel naturalistični pristop k človekovemu dostojanstvu in poudaril stališče, da je človek po naravi nagnjen k temu, da se obnaša na vrednoten način (ni pa nujno, da se vedno tako obnaša). V času razsvetljenstva je za nov teoretični zasuk pri razvoju koncepta človekovega dostojanstva poskrbel Immanuel Kant.

Bibliografija

Adam, F., Makarovič, M., Rončević, B., Tomšič, M., *The Challenges of Sustained Development: The Role of Socio-cultural Factors in East-Central Europe*, New York, Budimpešta 2005.

- Baertschi, B., Human Dignity as a Component of a Long-Lasting and Widespread Conceptual Construct, *Bioethical Inquiry* 11, 2014, str. 201–211.
- Bagaric, M., Allan, J., The Vacuous Concept of Dignity, *Journal of Human Rights* 5, 2006, str. 257–270.
- Brennan, A., Lo, Y. S., Two Conceptions of Human Dignity: Honour and Self-Determination, v: *Perspectives on Human Dignity: A Conversation* (ur. Malpas, J., Lickiss, N.), Dordrecht 2007.
- Burke, P., *Evropska renesansa*, Ljubljana 2004.
- Cicero, M. T., *De officiis; with an English Translation by Walter Miller*, London 1913.
- Cohn, Haim H., On the Meaning of Human Dignity, v: *Israel Yearbook on human rights* (ur. Dinstein, Y.), zv. 13, Tel Aviv 1983, str. 226–251.
- Donnelly, J., *Universal human rights in theory and practice*, New York 2013.
- Dougherty, M. V., Introduction, v: Pico della Mirandola, *New Essays* (ur. Dougherty, M. V.), Cambridge 2007, str. 1–12.
- Edelheit, A., Ficino, Pico and Savonarola: The Evolution of Humanist Theology 1461/2–1498, *Medieval Mediterranean* 78, Leiden, Boston 2008.
- Formosa, P., Mackenzie, C., Nussbaum, Kant, and the Capabilities Approach to Dignity, *Ethical Theory and Moral Practice*, 2014, str. 1–18.
- Golob, T., Kristovič, S., Makarovič, M., European transnational social fields and identifications: The significance of transnational participation and structured positions in the individual and national context, *European Journal of Science and Theology* 10/5, 2014, str. 1–20.
- Golob, T., Makarovič, M., Student mobility and transnational social ties as factors of reflexivity, *Social sciences* 7/3, 2018, str. 1–18.
- Habermas, J., The concept of human dignity and the realistic utopia of human rights, *Metaphilosophy* 41/4, 2010, str. 464–480.
- Kant, I., *Groundwork for the Metaphysics of Moral* (prev. in ur. Wood, A. W.), New Heaven 2002 [1785].
- Kateb, G., *Human Dignity*, Cambridge 2011.
- Kleindienst, P., Understanding the different dimensions of human dignity: analysis of the decision of the Constitutional Court of the Republic of Slovenia on the »Tito street« case, *Danube: Law and Economics Review* 8/3, 2017, str. 117–137.
- Kleindienst, P., Tomšič, M., Human Dignity as the Foundation of Democratic Political Culture: Legal and Philosophical Perspective, *Law, Culture and the Humanities*, 2017, str. 1–20.

- Kleindienst, P., Tomšič, M., Človekovo dostojanstvo kot del politične kulture v novih demokracijah: primer postkomunistične Slovenije, *Bogoslovni vestnik* 78/1, 2018, str. 159–172.
- Lebech, M., What Is Human Dignity?, *Maynooth Philosophical Papers* 2, 2004, str. 59–69.
- Lebech, M., *On the problem of human dignity. A hermeneutical and phenomenological investigation*, Würzburg 2009.
- Luthar, O. in dr., *Zgodovina historične misli*, II, Ljubljana 2016.
- Macklin, R., Dignity Is a Useless Concept, *British Medical Journal* 327/7429, 2003, str. 1419–20.
- Manetti, G., *Über die Würde und Erhabenheit des Menschen. De dignitate et excellentia hominis* (prev. Hartmut Leppin), Hamburg 1990 [1453].
- Meyer, M., Dignity as a (modern) virtue, v: *The Concept of Human Dignity in the Human Rights Discourse* (ur. Kretzmer, D., Klein, E.), The Hague 2002, str. 195–207.
- Miguel, C. R., Human Dignity: History of an Idea, *Jahrbuch des Öffentlichen Rechts* 50, 2002, str. 281–299.
- Milza, P., *Zgodovina Italije*, Ljubljana 2012.
- Murray, A., Politics and Language in Early Renaissance Italy, *Revue de l'histoire des religions* 2, 2014, str. 253–274.
- Neuhäuser, C., Stoecker, R., Human dignity as universal nobility, v: *The Cambridge Handbook of Human Dignity: Interdisciplinary Perspectives* (ur. Düwell, M., Braarvig, J., Brownsword, J., Mieth, D.), Cambridge 2014, str. 298–309.
- Pico della Mirandola, G., *O človekovem dostojanstvu* (prev. Brane Senegačnik), Ljubljana 1997.
- Pico della Mirandola, G. [Farmer, S. A.], *Syncretism in the West: Pico's 900 Theses*, 1486 [1998], <https://en.calameo.com/read/001554655ffe07d58692b> [20. 4. 2019].
- Pinker, S., The Stupidity of Dignity, *New Republic*, 28. 5. 2008, <https://newrepublic.com/article/64674/the-stupidity-dignity>, 2008 [22. 7. 2017].
- Raspor, A., Divjak, M., What is tipping in post-communist countries?: a case study from Slovenia, *Teorija in praksa: revija za družbena vprašanja*. 54/6, 2017, str. 1023–1039.
- Rončević, B., Makarovič, M., Towards the Strategies of Modern Societies: Systems and Social Processes, *Innovation: The European Journal of Social Sciences* 23/3, 2010, str. 223–239.

- Rosen, M., *Dignity. Its History and Meaning*, Cambridge (MA), London 2012.
- Seidentop, L., *Inventing the Individual. The Origins of Western Liberalism*, London 2014.
- Sensen, O., *Kant on Human Dignity*, Berlin, Boston 2011.
- Sulmasy, D. P., Dignity and Bioethics: History, Theory, and Selected Applications, v: *Human Dignity and Bioethics: Essays Commissioned by the President's Council on Bioethics* (ur. Schulman, A., Merrill, T. W.), Washington DC 2008, str. 469–502.
- Škamperle, I., Curriculum; Giovanni Pico della Mirandola in renesančna kultura, v: Pico della Mirandola, G., *O človekovem dostojanstvu*, Ljubljana 1997, str. 45–62.
- Thorndike, L., *A History of Magic and Experimental Science*, zv. 4, New York 1934.
- Tomšič, M., Decline of elite consensus and destabilisation of political space in East-Central Europe, *Corvinus journal of sociology and social policy* 8/3, 2017, str. 151–170.

Petra Kleindienst

Pomen človekovega dostojanstva v delih Giovannija Pica della Mirandola

Ključne besede: človekovo dostojanstvo, človek, renesansa, Giovanni Pico della Mirandola, Giannozzo Manetti

Članek analizira, kako je renesančno obdobje vplivalo na razvoj koncepta človekovega dostojanstva, in prikazuje pomen človekovega dostojanstva skozi oči renesančnega misleca Giovannija Pica della Mirandola. Pri tem upošteva najnovejša spoznanja na področju raziskovanja človekovega dostojanstva in izpostavlja, da je treba pri obravnavi renesančnega vpliva na razvoj človekovega dostojanstva upoštevati, da ta koncept sestoji iz dveh temeljnih dimenzij, izvirnega in realiziranega dostojanstva. Avtorica ugotavlja, da so bili zametki takšnega interpretiranja človekovega dostojanstva v delih Giovannija Pica della Mirandola že prisotni, hkrati pa je v njih v navezavi na človekovo dostojanstvo mogoče opaziti (skrite) začetke procesa individualizacije, ki so kmalu zatem utonili v pozabo, dandanes pa smo temu procesu zagotovo priča bolj kot kadar koli prej. Članek nakazuje, da bi bilo koncept človekovega dostojanstva celo smiselno obravnavati kot renesančni konstrukt.

Petra Kleindienst

Meaning of Human Dignity in Works of Giovanni Pico della Mirandola

Keywords: human dignity, human being, Renaissance, Giovanni Pico della Mirandola, Giannozzo Manetti

The article analyses the Renaissance influence on the development of the concept of human dignity and illustrates the importance of human dignity through the eyes of the Renaissance author Giovanni Pico della Mirandola. In this regard, the article indicates the latest findings in human dignity research and infers that while discussing the Renaissance influence on its development it should be considered that this concept consists of two fundamental dimensions, initial and realized dignity. The author implies that the origins of such an interpretation of human dignity were already present in the writings of Giovanni Pico della Mirandola. In the latter, the (hidden) beginnings of the individualization process in connection with human dignity can also be recognized. These beginnings sank into oblivion in the later historical periods, although nowadays the elements of individualization are present more extensively than ever before. The article suggests that the concept of human dignity might be regarded as a Renaissance construct.